

11414

97

342.729
U-58

ՍԿՕՐԵԼՑԻՆԱ.

ԺՈՂՈՎՆԵՐԻ ԵՒ

ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ

ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

ԹԱՐԳ. ԿՈՍՏ. ԱՊՐԻԼԵԱՆ

300
1605-04

ԹԻՖԼԻՍ
ԵԼԵՔՏՐԱՅԱՐԺ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆԻ ՊՈԼԿԻՑ. 7.
1907 (26)

01 MAR 2010

342729
4-58

300
1605-04

ՍԿՕՐԵԼՅԻՆՆԱ

192207
11

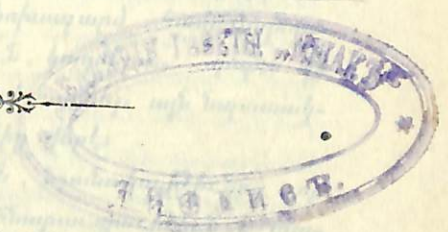
ԺՈՂՈՎՆԵՐԻ

ՄԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1003
12392

ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆԸ

ԹԱՐԳ. ԿՈՍՏ. ԱԳՐԻՎԵԱՆ

ԹԻՖԼԻՍ
ԵՆԵՏՐԱՅԱՐԺ ՏՈՒՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆԻ ՊՈԼԻՑ. 7.
1907 (26)

05 NOV 2013

29. 309

90504566

ՀԱՅԿԻՊՅԱՆ ԶԱՌԻՊՆԵՐ

Անձի ազատութիւնը այն տարրական անհրաժեշտութիւնն է, որից դուրս հնարաւոր չէ իրականացնել պետութեան սահմանադրական սկզբունքները, իսկ անձի ազատութիւնը ամենից առաջ ինքնագործունէութեան ազատութիւնն է և այդ բանը լիակատար արտայայտուած է Ժողովների և միութիւնների ազատութիւնով: Հետեւապէս սահմանադրական պետութեան իւրաքանչիւր քաղաքացի իրաւունք պէտք է ունենայ ազատ ձայն բարձրացնելու, քննութեան առնելու և պաշտպանելու իւր կարիքները ու շահերը, և բոլոր քաղաքացիներին էլ պէտք է արուած լինի իրաւունք փոխադարձ համաձայնութեամբ միանալու միութիւն կազմելու, որպէս զի կարողանան միացեալ ոյժերով հասնել, այն նպատակներին, որը մի անհատի ոյժից վերէ:

Ժողովների քաղաքական նշանակութիւնը, որ կենդանի խօսքով կռուելու հնարաւորութիւն է տալիս, անտարակոյս անազին է: Ինչպէս ապագրական մամուլի զիւտից սկսած ոչ մի խոշոր քաղաքական դէպք չի եղել որ իրագործուած չը լինէր առանց մամուլի մասնակցութեան, նոյնպէս վերջին դարերու մասնաւանդ 18—րդ դարուց սկսած, մամուլի անազին հասարակական ազդեցութեան չափ նշանակու-

ութիւն են ստանում նաև հրապարակական ժողովները:

Պլատֆորման, այդ տերմինի տակ հասկանալով քաղաքական ամենատեսակ նառեր, որ արտասանւում են հասարակական ժողովների մէջ. ժողովրդի կարիքների և շահերի ամենայաւ նպատակադարձար արտայայտող միջոցն է: Այդ տեսակէտով մամուլ և միտինգներ, հասարակական կարծիքի այդ երկու դործոնները, փոխադարձաբար լրացնում և օգնում են մէկ մէկու: Երբեմն մամուլը բարձրացնում է զանազան հերթական հարցեր, որոնք առիթ են դառնում միտինգներում եռանդուն վիճաբանութիւնների, երբեմն էլ ընդհակառակն միտինգներին է պատկանում հարցեր բարձրացնելու նախաձեռնութիւնը, որ չէտոյ դառնում է մամուլի էջերում գործնական դատողութեան առարկան: Զանազան հարցերի լուծման տեսակէտից երբեմն միտինգին աւելի մեծ նշանակութիւն են տալիս քան թէ մամուլին, նրա համար որ նա աւելի անմիջական համոզիչ ազդեցութիւն է ունենում հասարակութեան ցանկութիւնների և աշխարհայեցողութիւնների վերայ. մամուլի խօսքի ոյժը երբեք չէ կարելի համեմատել կենդանի խօսքի ոյժին հետ, որը արտասանում է տաղանդաւոր հոկտորը, ու ոգևորում ունինդիրներին այս կամ այն զազափարով:

Ժողովների քաղաքական դերը, անմիջական կապ ունի ժողովրդական ներկայացուցչութեան բարդաւանման հետ և նպաստում է նրա անհրաժեշտ լրացման:

Հրապարակական ժողովը ներկայանում է այն նախապատրաստական հարցաբնութիւն, որին ենթարկում է ժողովուրդը իւր ներկայեացուցչին նրան իրա լիազորութիւն տալուց առաջ: Ընտրողները տալիս են իրանց ձայնը թեկնածուներից նրան, որի ծրագիրը աւելի համապատասխան է իրանց կարիքներին և ձգտումներին և որին կարելի է ապահով կերպով չանմենել իրանց շահերի պաշտպանութիւնը:

Նոյնպէս և հրապարակական ժողովը ներկայանում է դարձեալ միւլնոյն տեղը, որտեղ ժողովրդի ներկայացուցիչը, իւր գործունէութեան հաշիւ է տալիս իւր ընտրողներին:

Վերատուգելով իրանց ներկայացուցիչներին և ենթարկելով իրանց ազդեցութեանը, ժողովուրդը հէնց դրանով ունենում է պարլամենտի գործունէութեան վրայ մշտական հսկողութիւն, հետևապէս և ամբողջ կառավարութեան կազմի վրայ, որի օլժը հանդիսանում էր իրի վստահութեան վրայ և այդ վստահութեան չափը որոշելու ժամանակ իսկապէս խոշոր դէր են խաղում ժողովրդական միտինգները:

Միտինգը ինչպէս ամենայաւ միջոց, որով հասարակութեան լայն խաւերը կարողանում են արտայայտել և կշռադատել իւրեանց կարիքներ և ցանկութիւնները, սերտ կապ ունի զէմօկրատիական շարժման առաջադիմութեան հետ և ներկայանում է իբրև ամենատեղ զէնք հասարակութեան նշուում գաստկարգերին իրաւունք ձեռք բերելու կուռի դործի մէջ:

հասարակութեան ընդհանուր ուշադրութիւնը դարձնելով ժողովրդի այս կամ այն անհետաձգելի կարիքի վրայ, տալով նրան հնարաւորութիւն արայայալելու այդ կարիքի մասին և նրան բազմակողմանի քննելու, հասարակական ժողովը հէնց դրանով տալիս է առաջարկուելիք նիւթը օրէնսդրական ժողովին. կառավարութիւնը հնարաւորութիւն է ստանում կանոնաւոր կերպով քննել ժողովրդի կարիքները և դրա համեմատ ուղղել իւր զործունէութիւնը այս կամ այն կողմը: Առանձնապէս մեծ է միախնդների նշանակութիւնը երբ կազմակերպւում է ժողովրդի այն շրջաններում, որոնք օրէնսդրական ժողովում կամ բոլորովին չեն ներկայացուած կամ եթէ ներկայացուած են շատ թույլ կերպով:

Այս հանդամանքում միախնդները դառնում են ժողովրդական ներկայացուցչութեան դերի ընդլայնման մի միջոց:

«Ամենանշանաւոր և կենսունակ հարցերը պարլամենտից դուրս են քննւում». ասում է Ջեֆսօնը, Անգլիայում իշխող քաղաքական միախնդների նշանակութեան առթիւ, — «և մեծ մասամբ ստանում են բոլորովին վերջնական ու որոշ վճիռ, նախ քան պարլամենտ անցնելը, օրէնսդրական և կատարողական նպատակների համար: Պլատֆօրմի ձայնը, երբ նա պաշար է մղում օրէն հարցի համար, հնչում է այնպէս զօրեղ և շարունակաբար, որ պարլամենտի ընդդիմախօսները չեն կարող այդպէս լինել»:

Ժողովը, որտեղ ժողովուրդը բողոքում է իւր կարիքների մասին զրեթէ նման է ծանրաչափի, որ ցոյց է տալիս հասարակական մթնոլորտի դրութիւնը: Բայց որպէս զի այդ ծանրաչափը, չստղ կատարի իւր նշանակութիւնը, նա պիտի լինի ազատ ամեն տեսակ կողմնակի ազդեցութիւնից, այն ժամանակ և միայն այն ժամանակ նա կրդառնայ ժողովրդի քաղաքական դաստիարակութեան և կառավարութեան ժողովրդի հետ ունեցած անհամաձայնութիւնների առաջն առնելու համար, լաւագոյն միջոցը:

Միութեան այն պահանջը, որ զրդում է մարդկանց իրանց կարիքների մասին միահմուռ դատելու համաձայնութեան գալ, ստիպում է նոցա միւս կողմից միանալու աւելի մշտական կազմակերպութեան, այն է զանազան տեսակ ընկերութիւնների և միութիւնների ձևերով, որոնք ձգտում են այս կամ այն կուլտուրական նպատակի:

Տալով միջոց արագ և կատարելապէս իրականացնելու միացեալ ոյժերով այն կուլտուրական նպատակը, որ կարելի է թէ անհնարին լինէր իրականացնել առանձին անհատների բաժան բաժտն ջանքերով, այսպիսով միութիւնը ներկայացնում է առաջադիմութեան ամենաուժեղ ֆակտորներից մէկը: Միութիւնները, պիտի դառնան հասարակական կենքի բնական ձևեր. և այն ժամանակ նրանք կրլինեն հզօր զէնքը, ժողովրդի առաջադիմութեան և նիւթական ու մտաւոր պահանջների բաւարարութիւն ստա-

նալու գործում: Այն նպատակները որոնց համար մարդիկ միութիւն են կազմում, նոյնքան զանազան տեսակ են, որքան և մարդկութեան կուլտուրական նպատակները ընդհանրապէս: Գոյութիւն ունեն միութիւններ և բարեգործական, զիտական ու զեղարուեստական ընկերութիւններ, զանազան արդիւնաբերական նախամեռնող ընկերութիւններ, փոխազարծ օգնութեան և արհեստակցական միութիւններ, որոնք այնքան մեծ գեր են խաղում բանուորական շարժման պատմութեան մէջ և վերջապէս քաղաքական միութիւններ: Վերջիններս առանձնապէս իրանց վրայ են դրուում կառավարութիւնների ուշադրութիւնը, վարուելով նոցա հետ որպէս քաղաքական խոշոր ոչժերի հետ, որը կարող է գործադրուել այն նպատակների համար, որ վտանգաւոր կրկինի ժողովրդին: Կառավարութիւնը նրանց վերաբերմամբ իրան է վերապահում վերստուգողի իրաւունքը, որի ձևերը զանազան դարաշրջաններում և զանազան պետութիւնների մէջ բոլորովին միատեսակ չէին:

Բաղաքացիների կազմակերպած միութիւնները այս կամ այն նպատակով գոյութիւն ունեցած են բոլոր ժողովրդների մէջ և ամեն ժամանակ: Բացարձակ միահեծան իշխանութեան ծաղկած դարաշրջանում պետական իշխանութիւնը, տեսնելով ժողովրդի ինքնագործունէութիւնը իրը և մի վտանգաւոր թշնամին, ոչ մի միջոցի առաջ կանգ չառաւ, որպէս զի կարողացածի չափ սահմանափակէր միութիւնների ազա-

տութիւնը և հռովմէական կայսրութեան ժամանակից սկսած մշակեց վերջիններին նկատմամբ այն սկզբունքը, որի գորութեամբ ոչ մի ընկերութիւն, խիստ պատժի սպառնալիքով, չէր կարող հիմնուել առանց կառավարութեան թոյլտուութեան:

Արատնեալ միութիւնների սիստեմը, զտաւ իրա համար պարարտ հող արեւմտա-եւրոպական բոլոր թագաւորութիւնների մէջ և XIX. դարում, դէմօկրատիական իդէանների յաղթնակելովը, աւելի կամ պակաս յամառ կռիւներից չետոյ, տեղի տուեց յայտարարական սիստեմին *) . իսկ ինչ վերաբերում է հասարակական ժողովներին, այդ ինչպէս յայտնի է նրանք գոյութիւն ունէին ամեն ժողովրդների մէջ և դեռ ևս մարդկութեան հնագոյն դարաշրջանների ժամանակ, այն ամեն տեղ որտեղ ժողովուրդը մասնակցում էր քաղաքական կեանքին. բայց ժամանակի ընթացքում, բացարձակ միահեծանութեան ուժեղանալու հետ, հասարակական ժողովների դերը աստիճանաբար նուազում են, իսկ մի քանի թագաւորութիւնների մէջ նրանք բոլորովին վերանում են մինչև, XVIII դարը, երբ ազատութեան սկզբունքները նորից արիւն և մարմին առան, երբ հասարակութեան ստորին դասակարգերում առաջ եկաւ իրա քաղաքական իրաւագրութեան գիտակցութիւնը

*) Այսինքն փոխանակ նախապէս խնդրելու ընկերութիւններ հիմնելու իրաւունքը, առաջ հիմնուած է և չետոյ միայն յայտնուած է կառավարութեան:

Մանօթ. Թարգ.

և սկսեց հասունանալ, այդպիսի իրաւագուրկ զբու-
թիւնից անպայման դուրս դալու համոզմունքը:

Ժողովներէ ազատութիւնը փաշտապաշտ էրկիրն
եղաւ Անգլիան, որը ուրիշ կառավարութիւններէից
կանուխ զիտեցաւ օգտուել միտինգներէից և պլատ-
ֆորմայից, նշուեալ զորժ գնելու պետական իշխա-
նութեան վրայ, յօգուտ ժողովրդական բազմութեան:

Միտինգներէ երևոյթը Անգլիայում սերտ կապ
ունէր անգլիական հպատակներէ վաղեմի սրբազան
իրաւունքներէ հետ, այսինքն պետիցիա տալու իրա-
ւունքին: Պետիցիայի իրաւունքը որ վերջնականապէս
հաստատուած է 1689 թուին այսպէս կոչուած «Բի-
լլի իրաւունք» *)-ից Անգլիայում տարածուած է
ամենապայն չափերով: Առանց չափազանցութեան
կարելի է ասել, որ ոչ մի ծանրակշիռ օրէնսդրական
հարց չէ լուծուած այնտեղ, առանց ազգաբնա-
կութեան նշանաւոր բազմութեան ձայնակցու-
թեանը, որոնք իրանց ցանկութիւններն առա-
ջարկուած են պետիցիայի ձեով: Թէ որչափ լայն
կերպով են օգտուած Անգլիացիները իրանց իրաւ-
ունքներէից այդ ցոյց են տալիս պետիցիաների թու-
անշանները, որոնք ստացել են պալատում ամեն մի

*) Գրաւոր առաջարկութիւն Անգլ. պարլա-
մենտին՝ նոր օրէնք հրատարակելու կամ մի որեւէ
նոր կարգադրութիւն անելու համար: Ծան. Թ.

հնգամեակին. օրինակի համար 1839 թուից մինչ
1843 թ. տուած է 94,000 պետիցիա. 1844—1848
թ. 66,500 պ. 1849—1853 թ.—54,900 պ.
1854—1858 թ. 47,600 պ. 1870 թ. պալատին
ներկայացրուած էր 46,000 պետիցիա 2 միլիօն
ստորագրութեամբ, 1861 թ. 120,000 պետ. 18,
049,161 ստորագրութիւնով:

Սկսած XVIII-րդ դարի երկրորդ կիսից պետի-
ցիաների տալը ներկայանում է որպէս հետևանք աւե-
լի կամ պակաս բազմամարդ միտինգներէ, որոնք հա-
ւաքուած էին քաղաքական որեւէ այս կամ այն դէպքի
առիթով, որը չուզուած էր երկրի հասարակական
կարծիքը: Հարցի հրապարակական ջննութիւնը, որը
առիթ էր տալիս միտինգը կազմակերպելու, առա-
ջնորդուած էր այս կամ այն եղրակացութեան և ա-
րտայայտուած էր պետիցիայի ձեով ուղղուած հա-
մայնքի պալատին:

Նախընտրական ժողովներ, նոյնպէս արժարժուած
էին միտինգներէ սովորութիւնը. նրան օժանդակուած
էր իւր կարգին և այն կրօնական ընդհանսւր շա-
րժումը, որ տեղի ունեցաւ Անգլիայում XVIII դարի
առաջին կիսում և առաջ բերեց մետոդիստներէ ա-
ղանդի հիմնուելը:

Այդ շարժման զուգրնթաց էին բազմութիւ ժո-
ղովներ, որոնք արժարժուած էին ներկայ եղողներէ մեջ
հանրութեան շահերի զիտակցութիւնը և հանդիսա-

ցաւ որպէս անհերքելի պարզ սպասցոյց նմանօրինակ ժողովների մեծադոյն ոչժի ազդեցութիւններին ժողովրդական բազմութեան վրայ:

1760 թուին զահր նստեց Գէորգ III-րդը, որի երկարամեայ թագաւարութեան ժամանակ շատ փորձեր եղան թուլացնելու սղատասէր հպատակների սղատակամութիւնը և ուժեղացնելու թալաւորական իշխանութեան հեղինակութիւնը:

Նրա օրով Անգլիան անցաւ այն ճգնաժամից, որը սպառնում էր ջլաւել նրա քաղաքական կազմը. բայց հասարակական ինքնագիտակցութիւնը այնքան հասունացած էր այն ժամանակ, որ համարձակ դուրս եկաւ իր շահերի պաշտպանութեան համար ըէակցիայի դէմ: Ամենատեղ զէնքը ազատութեան կռուի համար կառավարութեան ճնշումների դէմ, մամուլին հաւասար երևեցան նաև միտինդներն և մութիւններն: Այդ կռուի պատմութիւնն է միանգամայն և պատմութիւն անգլիացոց կռիւների, ժողովների և մութիւնների ազատութեանը, և այդ պատճառով մենք կանգ կառնենք դրա վերայ մի փոքր մանրամասնօրէն:

Միտինդներ կազմելու առաջին առիթներից մէկը եղաւ սիլբի (մրդօղի) վրայ հարկ դնելու «Բիլլը» որը ձայրել էր 1763 թուին Անգլիացոց պարլամենտ Պիտտի յաջորդ - Կոմս Բիւար: Հարկային ծանրաբեռնութեան մեծանալու հետ, այդ հարկը առաջի էր իրաւունք ակցիդային աստիճանաւորին անխօսիք

օրուայ և դիշերուայ ամեն ժամերին մանել տները, որտեղ կարող էր պատրաստուել սիլբի, խուղարկութիւն կատարելու համար, հէնց սորանով խախտում էր բնակարանի անձեռնմխելիութիւնը, որին Անգլիացին սովորել էր համարել իւր անկողոպտելի իրաւունքը: Երբ այդ «Բիլլը» ստացաւ օրէնքի ոյժ, երկիրը բռնկուեցաւ սաստիկ յուզումով. ժողովուրդը իր սրտի մաղձը դուրս թափեց մի շարք ժողովների մէջ, և ամեն տեղ միևնոյն տեսակ վճիռ էին արձակուած վերացնել այդ ատելի օրէնքը-և այդ պետիցիայի ձեռով ուղարկուեց համայանքի պալատը: 1766 թուին սիլբի վրայ դրած օրէնքն ու հարկը վերացուեց:

Վերսիլշեալ դէպքից մի քանի տարի յետոյ տեղի ունեցաւ մի միջնադէպ, պալատի համար Միդլլսեկի շրջանի պատգամաւոր Ջոն-Վիլքսի ընտրութեան պատճառաւ նա հեռացուեցաւ պալատից նրա համար որ զրել էր «վիրաւորական և յուզիչ պարսաւտգիր (պատկուելի)» (բայց իսկուպէս, թաղաւորի դասական հաստի քնադատութեան համար էր, որը մինչև անգամ, դեռ չէր էլ տպուած, սակայն գողացուել էր նրա տնից մինիստրներից մկի թելադրութեամբ): Մինիստրների զործունէութեան և նրան հնազանդ պալատի դէմ դուրս ժախթեց բոլոր մի շարք բազմամարդ միտինդներում, կազմուեցան պետիցիաներ, որի տակ ստորագրեցին աւելի քան 65,000 ընտրողներ—մի մեծաքանակ թիւ, և թէ ինկատի ունենանք այն ժամանակի ընտրողների թուի փոքրամասնութիւնը:

Համայանքի պալատում այդ առթիւ առաջացաւ յամառ պայքար կառավարութեան կողմնակիցների և ընդդիմադիր կուսակցութեան մէջ. բայց բանից դուրս եկաւ որ առաջիններ մեծամասնութիւն էին կազմում: Բայց և այնպէս Միգրլսեկի ընտրութեան կուռն ժողովուրդը վերջնականապէս յաղթող դուրս եկաւ: Երբ հեռուեալ ընտրութեանը, այն է 1774 թուին Վիլքս նորից ընտրուեց Միգրլսեկից, թագաւորը և կառավարութիւնը, աչքի առաջ ունենալով անցեալի փորձը և չրկամենալով առաջ բերել նոր խլրածունքներ, առաջարկեցին նրան հանգիստ բռնել համայանքի պալատում իւր տեղը:

Այս հասարակական կարծիքի խոշոր յաղթանակն էր, որի արտայայտիչն էր հանդիսանում ժողովրդական միտինգը: Վերջինս դառնում էր այդ ժամանակից երկրի քաղաքական կեանքի աչքի ընկնող Ֆակտորը: Այն օրից պետական գործիչների համար դառնում է հասկանալի իրողութիւն, որ իրանց քաղաքականութիւնը և գործունէութիւնը ենթարկուած է հասարակական դատողութեանն և քննութեան, ժողովրդի բաւական մեծ համախմբումի ներկայութեամբ:

Նէնց այդ դարաշրջանին՝ որ ստեղծեց միտինգը, ինչպէս զէնք քաղաքական կռիւների՝ պատկանում է և միւս քաղաքական համարկութեան առաջանալը, որը սերտ կապ ունի առաջինի՝ հետ և զա է միութիւնը: Միտինգն որպէս պատահական համախմ-

բումն մարդկանց, որւորուած միեկնոյն ընդհանուր նպատակով, չէր կարող չըլդանալ մի աւելի ամուր համաժողովի անհրաժեշտութիւնը, որը արտայայտուեցաւ կազմակերպուած միութիւնների ձևով: Քաղաքական բնաւորութիւն ունեցող միութիւններից առաջինն եղաւ «Իրաւունքի Բիլլի պաշտպանող ընկերութիւնը» (Society for supporting the Bill of Rights):

1787 թուին երևում է նոր ընկերութիւն, որ իրա նպատակ է դնում վերացնել զերկխոսնաութիւնը: Այդ ընկերութիւնը միացրեց իւր հետ բոլոր գասակարգերի ներկայացուցիչներին, առանց խտրութեան քաղաքական և կրօնական համոզմունքների: Նրա զլուխ անցան ամենից աւելի խելացի և զարգացած ժամանակակից գործիչները: Պրօպագանդան անուած էր մամուլի, միտինգների և պարլամենտական պետիցիաների օգնութեամբ: 20 ասարուց յետոյ իրանց նպատակին հասան և 1807 թուին զերկխոսնաութիւնը օրէնսդրական ճանապարհով վերացուեցաւ:

XVIII դարի վերջը հիմնուեցան դարձեալ մի քանի քաղաքական միութիւններ որոնք ահագին նշանակութիւն ունէին, զրանք էին «Լոնդոնի թղթակիցների ընկերութիւնը» (London Corresponding society) որ կազմուեց 1791 թուի վերջում, նրա նպատակն էր կուռել պարլամենտում ժողովրդի հաւասար ներկայացուցչութիւն ունենալու համար: «Սահմանադրական

գիտութիւններ տարածող ընկերութիւնը» (Society for pronoting Constitutional Information) որի գիտաւոր հոգսն էր տարածել ժողովրդի մէջ քաղաքական գանապան հարցերի վերաբերեալ գրուած գրքեր և բրօշուրներ:

1792 թուի սկզբում սկսեց գործել դարձեալ մի մեծ նոր ընկերութիւն—«Ժողովրդի բարեկամներ անունով» (Society of the Friends of the People) այդ ընկերութեան նպատակն էր պաշտպանել սահմանադրական բարենորոգումներ և կռուել դոյութիւն ունեցող ժողովրդական ներկայացուցչութեան կարգերի թերութիւնների պէս:

Այդ ընկերութիւնները գործում էին նախ բրօշուրներ և թուուցիկներ տարածելու միջոցով, որոնք մշակուած էին նեղ շրջաններում, գրասխից չէտոյ պարլամենտին ներկայացուեց մի շարք պետիցիաներ, որոնցով պահանջում էին ընտրական իրաւունքների բարենորոգումը: Սակայն այնուամենայնիւ համայնքների պալատում բարենորոգումների կողմնակիցները հանդիսացան միայն աննշան փոքրամասնութիւն և ակնյայտնի կերպով պարզուեցաւ, որ այս տեսակետից պարլամենտի վրայ յոյս դնել անհնարին է, այլ թէ գործի յաջողութիւնը կախուած կը լինի միմիայն հասարակաց կարծիքի ոյժից և համերաշխութիւնից:

Այդ համոզմունքի արդիւնք եղաւ առաջին հասարակական բացթեւայ միտինգի գումարուիլը (1793 թ. հոկ) իսկ կէս տարուց չէտոյ տեղի ունեցաւ երկրորդ նոյն

աեսակի միտինգը: Այդ միտինգները կեկի կարգապահութեամբ և շուտով տարածուեցին շատ գաւառներ: Նեֆֆիլդի միտինգում խմբի այլոց ընդունուած էր բանածե այն բանի համար „որ ժողովուրդը պէտք է պահանջէ ընդհանուր ներկայացուցչութիւն որպէս իրաւունք և ոչ թէ խնդրի որպէս ողորմութիւն“:

Այլ և հանդերձ այսու այն ժամանակ Ֆրանսիայում տեղի ունեցած անցեքը չէին կարող չաղվել Մնդիական կառավարութեան վրայ, որը վախենալով Մնդիայի լեգալիտութեամբ վարակուելուց, առանձին առհնապով հետապնդում էր ժողովրդական աճող շարժումների վերայ և վերջի վերջոյ ենչելու համար վնասեց դիմել կարուկ միջոցների:

1794 թ. Մայիսին Պիտար առաջարկեց դադարեցնելու „Habeas Corpus Acta“-ի գործունեութիւնը որը իր բովանդակութեամբ դաւանանող և զգուէլի դաւադրութեամբ նպատակ ունէր տապալելու դոյութիւն ունեցող օրէնքներն ու սահմանադրութիւնը: Այդ առաջարկութիւնը որը աչքի առաջ ունէր զլիսաւորապէս ենչել քաղաքական ժողովների և միութիւնների գործունեութիւնը, առաջ բերեց ուժեղ ընդդիմադրութիւն Փօլսի կողմից, որը բնորոշեց նրա առաջարկութիւնը այսպէս „տալ գործադիր մարմինն բացարձակ միահեծան իշխանութիւն թաղաւորութեան մէջ, ամեն մի առանձին անհատի անձնական ազատութեան վերայ.“ և դուրս եկաւ պաշտպանելու քաղաքական

1793

հարցերի ազատ քննադատելու իրաւունքները, այդ «ամեն մի հպատակի կենսական և արդիւնաբեր իրաւունքը»: Լաւազոյն երաշխաւորութիւն, վարչութեան հաստատութեան համար», ասում էր նա, «չբռնած է ժողովրդի պարլամենտի մշտական և արթուն վերստուգութեան վրայ, և այդ պատճառով հասարակական այն միախնդները որը լինում են քաղաքական հարցերի քննութեան համար պէտք է համարել ոչ միայն օրինական այլ և գոյութեան արժանի»:

Սակայն չը նպէս Ֆոկսի եռանդուն պաշտպանութեան, բիլլը, որ դադարեցնում էր մինչ 1-ն Փետրվարի 1795 թ. անձնական ազատութեան անձեռնմխելիութեան գործունէութիւնը, ընդունելի եղաւ և գործադրուեցաւ ժողովուրդի վրայ խիստ դաժանութեամբ:

Դադարեցման ժամանակամիջոցը, լրանալուց յետոյ համայնքի պայտար վեռեց երկարացնել միջոցը դարձեալ 5 ամսով: Այն ինչ այդ ժամանակամիջոցն ևս լրացաւ, արտակարգ միջոցների շնորհիւ, ճնշուած շարժումը, նորից սկսեց կենդանանալ. մէկը միւսի յետևից կազմուեց բազմամարդ բացօթեայ երկու միախնդ, որտեղ խմբագրուեց մի կոչ ժողովրդին և մի ուղերձ թագաւորին: Այդ կոչը ժողովրդին հրաւիրում էր պնդել իր բնական և անհերքելի իրաւունքների վերայ-այն է բնահանուր ձայնատուութիւնը և տարեկան պարլամենտները: Թագաւորին տուած ուղերձովը պահանջում էր պատերազմի վե-

րացումը, մինիստրների փոփոխում և բնահանուր ընտրողական իրաւունքը: Երկրի չուղումը շարունակ սասկանում էր:

Այն քարը որ կտրեց պարլամենտ զնացող թագաւորի կառքի լուսամուտը, մինիստրութեան առիթ տուեց հրատարակելու մի ազդ «հակաօրինական և ապստամբական ժողովների դէմ», և ապա որոշեցին ձեռք առնել երկու բացառիկ միջոցներ: Այդ բիլլից մէկը բովանդակում էր իւր մէջ թագաւորի անձնական պաշտպանութեան միջոցները, իսկ միւսը ուղղուած էր միախնդների դէմ: Այդ բիլլի գորութեան հիման վերայ այն միախնդը, որ կազմուած կը լինէր աւելի քան 50 հոգուց, չէր կարող զուճարուել առանց տեղական իշխանութեան նախնական թոյլտուութեան:

Այդմինիստրացիայի ներկայացուցիչներ կարող էին ազատութիւնից զրկել այն ամենին, որոնք չէին կատարի օրէնքի պահանջը և իրաւունք ունէին ուժով փակելու այն դէպքում, երբ նա ազմկալի բնոյթ ստանար և միանդամաչն նրանք ազատ էին ամեն պատասխանատուութիւնից, եթէ որ միախնդը ցրուտալիս մէկը սպանուէր:

Բիլլը սահմանեց նոյնպէս խիստ հակոդութիւն քաղաքական ընկերութիւնների վերայ: Այդ կարգադրութիւնը սահմանուեցաւ երեք տարով:

Այդ բիլլը երկրի մէջ առաջ բերեց ուժեղ զիմադրութիւն և վեց շաբաթուայ ընթացքում ամեն տեղ սկսեցին կազմուել բոզօքի միախնդներ և տրւում

էին պետիցիաներ: Այսու հանդերձ մինիստրների մեծամասնութիւնը պարլամենտում չազթանակեց և բիլլը գործադրուեց:

1799 թ. բացի նրանից հրատարակուեց չատուէ օրէնք ընկերութիւնների վերաբերեալ, որի հիման վրայ գոյութիւն ունեցող բոլոր քաղաքական միութիւնները չայտարարուեցին հակաօրինական, իսկ նոր ընկերութիւնների հիմնելը իրապէս դարձել էր անկարելի:

Կառավարութեան ղեկիցիօներական քաղսքականութիւնը պահեց իւր ուժը ամբողջ 25 տարի: Բայց չընայելով բացառիկ օրէնքների և անձնական անձեռնմխելիութեան երաշխաւորութեան վերացմանը, ժողովուրդը չէր դադարում կռուելուց կառավարչական կամայականութեանց դէմ, լւր ու նեցած բոլոր միջոցներով: Կառավարութիւնը ևս պատասխանում էր իւր կողմից ենշումներով, որը միայն զրգուում էր ժողովրդին և ուժեղացնում ընդդիմադրութիւնը: Առանձնապէս սաստիկ զայրոյթ առաջացրեց երբ միտինգներից մէկը (1819 թ. օգոստոսին) որ անցնում էր բոլորովին կարգապահութեամբ, հեծելազորը ցրիտուաւ, որի հետևանքը եղաւ 11 սպանուած և 500 վիրաւոր:

1825 թուին լրացաւ վերջին ակտի գործողութեան ժամանակամիջոցը, որը սահմանափակել էր միտինգների և միութիւնների իրաւունքը և սոյժ ժամանակից սոյժ իրաւունքը ազատուեց ամեն տեսակ գոյու-

թիւն ունեցող ենշումներից և ստացաւ հնարաւորութիւն անարգել զարգանալու և ցոյց տալու վեճական ազդեցութիւն ամբողջ Անգլիայի ամեն շրջանների վրայ:

XIX-րդ դարու ընթացքում այսինքն 1832, 1867 և 1885 թուերին, պարլամենտական երեք բարենորոգումներ եղան, որոնք զգալի կերպով ընդարձակեցին Անգլիացիների ընտրողական իրաւունքը և ուժեղապէս առաջ քաշեցին երկրի քաղաքական կյանքի դեմօկրատիացումը:

Այդ բարենորոգումները ներկայանում էին որպէս հետևանք հասարակական ինքնազործունէութեան, որը աքտայալուում էր միտինգներով և միութիւնների կազմակերպութիւնով: Ոչ պակաս խոշոր դեր խաղաց ժողովրդի ինքնազործունէութիւնը այն շարժման մէջ, որով պահանջում էին հացի օրէնքների վերացումը և ազատ առևտրի սկզբունքի սահմանումը: Նոյնը կարելի է ասել և այն բանուորական շարժման մասին, որ չայտնի էր չարտիստների անունով:

Այդ բոլոր շարժումների պատմութիւնը ծառայում է որպէս փայլուն ապացոյց թէ որպիսի ուժեղ զէնք է ներկայանում ժողովրդի ընդարձակ բազմութեան ձեւքը միտինգներն ու քաղաքական միութիւնները, որոնց ենշման շնորհիւ Անգլիայում իրականացան XIX րդ դարի բոլոր խոշոր բարենորոգումները:

Այս հարևանցի նկարագրութիւնից պարզ երևում է որ Անգլիացիները ժողովների և միութիւն-

ների ազատութեան հասան դեռ ևս XIX—րդ դարի սկզբներին, իսկ ինչ վերաբերում է մեր ժամանակակից Անգլիային, նրա օրէնսդրութեան մէջ, ժողովների վերաբերեալ չկայ և ոչ մի ցուցմունք:

Այդ իրաւունքը ինքնաբերաբար բղխում է անձնական ազատութեան սկզբունքից: Ամեն մի Անգլիական քաղաքացի ունի ազատ իրաւունք մանգալու փողոցներում, կանգնելու և զրոյց անելու, այդ իրաւունքն ունին և տասնեակ ու հարիւրաւոր քաղաքացիներ, այստեղից, ինչպէս ուղիղ հետեւութիւն բղխում է միտինգների ազատութիւնը:

Միւլենոն ժամանակ ոչ ոք իրաւունք չունի կարգը խանգարելու, այդ պատճառով ապօրինի (խռովարար) միտինգներ չեն թողյատրւում:

Ինչպիսի՞ միտինգ է համարւում Անգլիայում ապօրինի. դատաստանական փորձը արձանադրում է այդ տեսակները. 1) ամեն տեսակ միտինգ, որը խանգարում է հասարակական կարգը. 2) ամեն միտինգ որը սպառնում է խանգարել կարգը և 3) միտինգ որնոր կարող է երկպառակութիւն սերմանել բարի քաղաքացիների մէջ և որից կը նախատեսնուի փտանգի կարելիութիւն, հէնց իրանց համար: Երբ միտինգը ստանում է «հակաօրինական, աղմկալի խմբումի» ձև, ու ձգտում է բռնութիւն գործադրել կամ նոյն իսկ վերջինս իրագործւում է, տեղական իշխանութիւնը, հաշտարար դատաւորները, իրաւունք ունեն խմբուածներին առաջարկել ցրիւ գալու, զրա

հետ այն անձը, որը չպայանում է խմբուածներին, այսպիսի հրաւեր պէտք է կարգաչ՝ չայտարարութեան ձևով, որը պէտք է ունենայ այսպիսի արտայայտութիւն: «Տէր թագաւորը հրամայում է և պատուիրում բոլոր հաւաքուածներին անմիջապէս ցրիւ գալ և վերադառնալ իրանց բնակարանները և զնալ իրանց գործին, հակառակ դէպքում կը պատժուին Գէորգ III-րդ թագաւորի գահակալութեան առաջին տարուայ օրէնքներով. Ստաուած ողջ պահի թագաւորին:» Այդ չայտարարութեան ընթերցումից յետոյ էրբ ներկայ եղողները չեն ցրիւ գալիս, այն դէպքում հաշտարար դատաւորը լիազօրութիւն ունի դիմելու զինուորական ոյժի: Յրիւ տուած միտինգի յանցաւոր մասնակցողներին դատում են ոչ յատկապէս նրա համար կազմած դատարաններում, այլ երդուեալների դատարանով:

Թէպէտ Անգլիայում միտինգների ազատութեան վերոյիշեալ սահմանափակումները սահմանուած չեն օրէնքով, այլ դատաստանական փորձի հիման վրայ, բայց այդ բաւական էր, որպէս զի բոլորովին ջնջուէր միտինգների իրաւունքը: Այդպէս պէտք է լինէր իւրաքանչիւր ցամաքային պետութեան մէջ: Բայց Անգլիայում մենք տեսնում ենք բոլորովին տարբեր, շնորհիւ դատարանի զգուշ գործունէութեան, որը տողորուած է անձնական ազատութեան չարդանքով, միտինգների ազատութիւնը սահմանափակւում է միմիայն ծայրայեղ և հագուազիւտ պարտղաներում: Եթէ

դատարանը չի ճանաչի նպատակադարձար աղմինիստրացիայի գործողութիւնը միտինգ արդելելու կամ ցրիւ տալու գործի մէջ, այն ժամանակ, վերջինիս վրայ է ընկնում պատասխանատուութիւնը: Իբրև օրինակ կարելի է լիշել հետեւեալ դէպքը: Փրկութեան բանակը վճռել էր հաւաքուելու միտինգի, սորան թշնամի մի ուրիշ ընկերութիւն հրաւիրեց իւր անդամներին միտինգի միկնոյն տեղը, բնդհարումն չառաջ բերելու պատրուակով: Աղմինիստրացիան արդելեց փրկութեան բանակին հաւաքուելու ու ցրիւ տուաւ նրա անդամներին: Նրանցից մէկը զանդատուեց, դատարանը վճիռ կապացրեց և որոշեց այսպէս. որովհետեւ ամեն մի ընկերութեան անդամ իրաւունք ունի զնայ ցանկալի տեղ, այդ պատճառով աղմինիստրացիան չը պիտի արդելք հանդիսանար միայն նրա համար որ միւս ընկերութիւնը մտածել էր հաւաքուել միկնոյն տեղում: Հետեւանքն այն եղաւ որ աղմինիստրացիայի ներկայացուցիչները ենթարկուեցին տուգանքի: Ինքրատինքեան հասկանալի է, որ դատաստանական իշխանութեան այսպիսի մանրակրկիտ վերաբերմունքը դէպի անձնական ազատութիւնը, պարտաւորեցնում է և աղմինիստրացիային, որպէս զի հասարակական ժողովների վերաբերեալ իր ունեցած իրաւունքներից խիստ զգուշութեամբ օգտուի և այսպիսով զսպւում են կամապականութիւն բանեցնելուց:

Իսկ ինչ վերաբերում է Անգլիական օրէնսդրութեան, որ միութիւնների իրաւունքը սահմանափակում է

նրանք սահմանուած են զեռ ևս Գէորդ III-րդի ժամանակից պարլամենտական ակտերով. որը իւր ոչժը պահում է մինչ ներկայ ժամանակ: Այդ ակտերով արդելում են 1) այն միութիւնները, որոնք ունեն հակահառափարչական նպատակներ. 2) այն միութիւնները, որոնց անդամները պարտաւորուել են երդուծով անպայման հնազանդութիւն ցօյց տալ և 3) այն միութիւնները որոնց անդամները իրարու յայտնի չեն: Իսկ իրապէս Անգլիայում դատական հետազօտութեան ոչ մի դէպք չի պատահել որ խախտած լինել այդ ակտերը, թէև նրանք ձեւականօրէն մինչև այժմ էլ գոյութիւն ունեն: Բոլոր միութիւնները, որոնք չունեն հակահառափարչական նպատակներ, նրանք օգտուած են անսահման ազատութիւնով:

Փրանսիան, մինչ Փրանսիական մեծ չեղափոխութիւնն ծանօթ չէր միութիւնների և ժողովների ազատութեան հետ: Այդ երկուսն էլ բոլորովին անհամապատասխան էին բացարձակ միանեծանութեան այն հաստատական ձգտումներին, որը ցօյց էին տալիս Փրանսիական թագաւորներ մի քանի դարերի ընթացքում: XVIII-րդ դարում, Փրանսիայում տիրում էր մի այսպիսի սկզբունք, որ ոչ մի միութիւն և ոչ մի ժողով չեն կարող գուժարուել առանց թագաւորի կամ ոստիկանական աստիճանաւորների թոյլտուութեան: Այն ժամանակուայ յայտնի իրաւաբաններից մէկը—Մերլինը, նայում է այդ զրութեանը ինչպէս «բնդհանուրից

նանաչուած անհերքելի ապացոյցի» (axiome trival):

Մարդու և քաղաքացու իրաւունքի զեկլարմացիան 1789 թուին ոչնչացրեց բոլոր սահմանափակումներ, որոնք ճնշում էին քաղաքացիների անձնական ազատութիւնը և այսպիսով Փրանսիացիք իրաւունք ստացան ազատ հաւաքուելու: Չրնայելով դորան, իրաւունքի զեկլարացիան սահմանում է այդ ազատութիւնը միայն կողմնակի կերպով 5-րդ յօդուածով, որը ասում է «այն ամենը, որ չէ արգելուած օրէնքով, չի կարող որ չը թոյլատրուի» և նոյնպէս 11-րդ յօդուածով, որ պարունակում է քաղաքացիների իրաւունքների այս ցուցմունքները. «ազատ խօսել, պատասխանատու լինելով միայն այդ ազատութիւնը իչար գործ դնելու դէպքում, նախատեսնուած է օրէնքով:»

Իսկ ինչ վերաբերում է միութիւնների ազատութեան, պէտք է ասել որ լեղափոխութեան գործիչները առաջին անգամ վերաբերում են թշնամաբար: Միչին դարերը, ամեն տեսակ կորպորացիաների ծաղկելու ժամանակն էր, որոնց մէջ բացակայ լինելով կառավարչական ուժեղ իշխանութիւնը, առանձին անհատները գտնում էին անհրաժեշտ օգնութիւն և լենակէտ իրանց իրաւունքների և գործունէութեան համար: Փրանսիական լեղափոխութիւն միութեան այդ կազմակերպութիւններին հանդիպեց արդէն այլասերման վիճակի մէջ, որոնք աւելի վնաս էին բերում քան թէ օգուտ որովհետև նրանք ծառայում էին որպէս լենարան ամեն

տեսակ մենախնայութիւնների և արտօնութիւնների: 1789 թ. հիմնադիր ժողովի մէջ շնչուելով վաղեմի կորպորացիաների հին ձևերը, լեղափոխութեան մասնակցողները ուշադրութիւն չը դարձրին այն ներքին նշանակութեան և կենսական ոյժի վրայ, որ ժածկուած էր այդ արդէն մեռած ձևերի աակ և իրանց թշնամութիւնը փոխադրեցին ընդհանրապէս ընկերութիւններ կազմակերպելու վրայ՝ խուսափելով առհասարակ ամեն տեսակ միութիւններ կազմակերպելու փորձից: Առանձնապէս անհամբերատար ողի ցոյց տուին ազգային ժողովի գործիչները, որոնք սողորուած էին բուրժուազիայի շահերով՝ բանուորական կազմակերպութիւնների դէմ:

Այսպէս երբ ազգային ժողովին հասան լուրերը, որ փոխադարձ օգնութեան համար կազմուել է բանուորական միութիւններ և երբ իրանց դիմում էին այդ տեսակ խնդրադրերով, նա զաժան կերպով մերժում է նրանց և ընդհանուր կարգադրութեամբ արգելում է այդ տեսակ միութիւնների կազմակերպելը, որոնց մէջ նրան երևում էր միջնադարեան կազմակերպութիւնների ողին: Այդ առթիւ կազմած արգելող զեկլոէար ասում է որ, ժողովրդի ոչ մի դասակարգ չէ կարող կազմակերպել միութիւններ իրանց շահերի պաշտպանութեան համար և այդ նպատակի համար դոյուութիւն ունի պետութիւնը:

Միայն 1790 թ. վերջը, շնորհիւ մի մասնաւոր դէպքի օրէնք է դրւում, որով վերականգնում է,

Փրանսիայում, ոչ միայն ժողովների այլ և միութիւնների ազատութիւնը: «Բաղաքացիներ իրաւունք ունեն համախմբուելու խաղաղ ճանապարհով և իրանցից կազմել ազատ ընկերութիւններ, միայն այն պայմանով, որ ընդհանուր օրէնքներից դուրս չբղանն»:

Առաջին անգամ, այդ օրէնքը երևալուց յետոյ, միութիւնների ազատութիւնով իսկապէս օգտուած էին բացառապէս յեղափոխական կուսակցութիւններ, որոնք երկիրը պատել էին ակուճքների ցանցերով: Կամենալով մի քիչ սահմանափակել վերջիններս զործունէութիւնը, որ ժամանակին չափից դուրս չարձակողական դիրք էր բռնել, հիմնադիր ժողովը հրատարակեց 1791 թ. օրէնքը, որով արգելուեց ընկերութիւններին ներկայացնել հաւաքական պետիցիաներ, հրատարակել իրանց դատողութիւնները, հրաւիրել իրանց մօտ պաշտօնավար անձանց և հասարակ քաղաքացիներին: Այդ պահանջների խախտողներին օրէնքը սպառնում էր երկու տարով դուրս ձգել լիակատար իրաւունք ունեցող քաղաքացիների ցուցակից:

1793 թուին տերրորի թաղաւորութեան հետ, միութիւնների և ժողովների կազմակերպութեան ազատութիւնը հասաւ իւր դազաթնակէտին, հրատարակուեց դեկրէտը, որ սպառնում էր այն ոստիկանական ազենտին տասը տարուայ տաժանակիր աշխատանքի, որը կաշխատէր արգելք հանդիսանալ ժողովներին և կրփակէր միութիւնները:

Բայց Կոնվենտի (Փր. ազգ. ժողով) ընկնելու

հետ սկսուած է հակառակ պրօցէս, արդէն նոյն 1793 թ. վերջը արգելուեց ակուճքները և կանանց ընկերութիւնները և նրա հետն էլ ընկերութիւնների բոլոր նիստերը հրապարակական պիտի դառնային: 1794 թ. դեկրէտը արգելեց ընկերութիւնների դաշնակցութիւնը և վերահաստատուեց հաւաքական խնդրադրի տալու արգելքը: 1795 թ. սահմանադրութիւնով արգելուած են ամեն տեսակ ընկերութիւնները, որոնք հակառակ էին հասարակական կարգ ու կանոնին:

Սահմանադրութեան չալարարուելու հետ վերացուեցին բոլոր ակուճքները, իսկ 1798 թ. փակուեցին նաև բոլոր քաղաքական կուսակցութիւնները:

Code Penal 1810 թ. սահմանեց, որ նախ քան ամեն տեսակ ընկերութիւնների հիմնուելը, որոնք կունենան 20 անդամից աւելի և որը կը հաւաքուեն ամեն օր և կամ որոշուած օրերը, անհրաժեշտ է որ ունենան նախապէս թոյլտուութիւն. բայց և այնպէս փորձը ցոյց տուեց որ օրէնքից կարելի է դուրս դալ միութիւններ սկսեցին բաժան-բաժան խմբեր կազմել ի րաքանչիւր 20 հոգուց բաղկացած, այդ տեսակ խմբեր կային հարիւրներով և ընկերութեան նիստերին հաւաքուած էին ոչ առաջուց որոշուած օրերին:

1834 թ. հրատարակուած է նոր օրէնք, որով անկարելի էր դառնում օրէնքից դուրս դալ, որը տեղի էր ունենում մինչև այն ժամանակը, այդ օրէնքը պահանջում էր թոյլտուութիւն ստանալ և այդ տե-

սակ ընկերութիւնների համար, որոնք հաւաքուած էին ոչ ամեն օր և այն օրերուամ որը առաջուց որոշուած չէին. արդելուամ էր նաև միութիւնների միացումը: Այդ օրէնքը գոյութիւն պահպանեց մինչև 1848 թ.

Երկրորդ հասարակապետութիւնը վերադարձրեց ժողովների և միութիւնների ազատութիւնը, բայց 1852 թուին Նապօլէօն III-րդի թագաւորութեան ժամանակ այդ ազատութիւնը նորից ջնջուեցաւ և օրէնքը հրատարակուեց որ անպայման արդելուամ էր ամեն տեսակ քաղաքական միութիւններ, այնէ ինչպէս զազանի, նոյնպէս յայտնի գոյութիւն ունեցողները, ինչպէս և ակումբները և հասարակական ժողովներ:

Նապօլէօն III-րդի թագաւորութեան վերջին տարիների աւելի ու աւելի ազատամիտ ուղղութիւնը արտափայլեց իմիջի ալլոց ժողովների ու միութիւնների իրաւունքի վերայ: Այն ժողովների համար, որոնք հաւաքուած էին քննելու քաղաքական և կրօնական հարցերը պահանջուամ էր կառավարութեան նախնական թոյլտուութիւնը, իսկ միւս ժողովների համար ինչպէս և ընտրողների համար պահանջուամ էր միայն կանխաւ յայտարարութիւն տալ, ժողովից 3 օր առաջ, նշանակելով տեղը ժողովելու ժամանակը և նոյնպէս նրա պարապմունքի առարկան 7 հոգու ստորագրութեամբ, որոնք բնակութիւն պիտի ունենային այն համայնքի շրջանում, որտեղ նախատեսուամ

էր ժողով գումարելը: Ժողովը պիտի լինէր անպատճառ ոչ բացօթեայ և պիտի ունենար բիւրօ, որի վրայ ընկնում էր կարգ ու կանոն պահպանելու պատասխանատուութիւնը:

1881 թուին հրատարակուեց նոր օրէնքը, որով աւելի էր հեշտանում ժողովների իրաւունքը: Այդ օրէնքի համաձայն հրապարակական ժողովը ազատուամ էր նախնական թոյլտուութիւնից, պահանջուամէր միայն 24 ժամ ժողով սկսելուց առաջ ծանուցանել երկու քաղաքացու ստորագրութիւնով. ժողովները չը պիտի կազմուեն փողոցներուամ կամ հասարակական ճանապարհի վրայ (Sur le Voie publique) բայց և չէր պահանջուամ որ նրանք լինեն անպատճառ ոչ բացօթեայ: Ժողովը պիտի ունենայ բիւրօ երեք անդամից բաղկացած, որոնք պիտի լինեն կարգ ու կանոնի պատասխանատու: Կառավարութեան կազմի կողմից կարող է ուղարկուել, ժողովին մասնակցելու համար աղմինիստրական կամ դատաստանական որևէ պաշտօնական անձ: Այդ անձը ունի իրաւունք փակել ժողով երկու դէպքում 1) բիւրօյի պահանջմամբ և 2) իրար ձեռնուելու դէպքում: Ինչպիսի նաւերն էլ որ խօսուէր ժողովի մէջ, ինչպիսի բանածև որ ընդունուէր աղմինիստրական իշխանութիւնը իրաւունք չունէր փակել նրան: 1881 թ. օրէնքը ժողովների վերաբերեայ իր ոյժը պահպանում է և ներկայուամս: Իսկ ինչ վերաբերում է միութիւնների իրաւունքներին, նա զե-

կախարհում էր 1834 թ. օրէնքով մինչ 1891 թ., երբ հրատարակուեալ է նոր օրէնքը միութիւնների մասին, որով զգալի կերպով հեշտանում է ամեն անասակ միութիւնների կազմելը, բացի կրօնականից: Այդ օրէնքի հոլթիւնը այս էր, որ ամեն միութիւն, որը իրաւաբանական անձի իրաւունք չէ որոնում, կարող է ազատ գոյութիւն ունենայ, առանց կառավարութեան զիտութեան և մինչև անգամ առանց յայտնելու: Եթէ միութիւնը կամենում է ունենալ իրաւաբանական անձի իրաւունք (ուրեքնայ կաշք, դատավարութիւն անել և այլն) այն ժամանակ պիտի ծանուցանի իւր գոյութեան մասին: Բայց և այնպէս այդ տեսակ միութիւնների իրաւունքը բաւական սահմանափակ է, նա իրաւունք ունի պահանջ յայտնելու դատարանում, անդամավճար ժողովելու. անշարժ կաշք կարող է ունենալ միայն այն չափով, որքան անհրաժեշտ է իրականացնելու իւր նպատակները, հոգ ունենալ չէ կարող, ինչպէս և կտակածը բնդունել:

Բայց կարող է լինել միութեան երրորդ խումբ ևս, այդ այն միութիւններն են, որոնք հանրօգուտ բնաւորութիւն ունին: Միութիւն հանրօգուտ նախառնում է զիկրէտ սասնալու միջոցով: Նա տալիս է առանձին իրաւունքներ, օր. ժառանգութիւն ստանալու իրաւունք, բայց և այնպէս անշարժ կաշքերի տիրապետութիւնը թողատրուած է այնքան, որքան որ այդ անհրաժեշտ է միութեան նպատակներ իրագործելու համար: Կրօնական միութիւնները այդ

օրէնքին չեն ենթարկուած: Որովհետև նրանք Փրանսիայում ձեռք էին բերել անազին հարստութիւն և բնարդիների վերայ իրանց ունեցած ազդեցութեան շնորհիւ, նաև քաղաքական դործիչների կաշառառութեան, նրանք խոշոր քաղաքական ոյժ էին կազմում, որ թշնամի էր հանրապետական կազմին, օրէնքը ձրդատում էր սահմանափակել նրանց ազատութիւնը: 1901 թուից կրօնական միաբանութիւնները կարող են հիմնուել միմիայն օրէնքի թողտուութեամբ, իսկ արդէն գոյութիւն ունեցող միաբանութիւնները պէտք է միջնորդեն հրատարակել տալու բացառիկ օրէնքը, որով նանաչուի իրենց գոյութիւնը: Այն կայքը որ չէ թողատրուած միաբանութեան ունենալ, վերագարծնում է նուիրատուին կամ գործադրում է այլ նպատակների համար, իսկ ինքը վերջացնում է իւր գոյութիւնը:

Գերմանիայում, միջին դարերում միութիւնների և ժողովների իրաւունքը չէր ենթարկուած որևէ ննշման ու միութեան կազմակերպութիւնները դարգացած էին լայն կերպով: XV-րդ դարում օրէնքով արդելուեց միայն այն բնկերութիւնները, որոնք հետևում էին ախնջայտնի կերպով հակաօրինական և անթոյլատրելի նպատակներին: Բայց ժամանակի բնթացքում իրաւաբանների ազդեցութեան շնորհիւ, որոնք ուսումնասիրել էին հռովմէական իրաւաբանութիւնը, հետզհետէ երևում են միութիւնների ազատութեան սահմանափակումներ. գործ է դրւում

այն թէօրիան, որով համարուում էին սպօրինի բոլոր այն միութիւնները որոնք չունէին գոյութիւն ունենալու ուղղակի թոյլատուութիւն: Բայց իրականութեան մէջ, այդ թէօրիայի գործադրութիւնը մեղմանում էր, որովհետև լուեյեայն սուած թոյլատուութիւնը յաճախ հաւասարուում էր ուղղակի թոյլատուութեան:

XVII և XVIII դարերում միութիւնների ազատութիւնը ենթարկուում է նոր սահմանափակումների: Սկսած 1794 թուից, Պրուսիայում, կառավարութիւնը ստանում է իրաւունքը արգելել վարչական ճանապարհով ամեն տեսակ միութիւններ, իսկ օրէնսդրական կարգով արգելուեցին այն միութիւնները, որոնց նպատակը հակառակ էր հասարակական խաղաղութեան և սպահովութեան կարգ ու կանոնին:

Մի փոքր չեսոյ, Ֆրանսիական չեղափոխութեան դէպքերի ազդեցութեամբ, այդ արգելքը տարածուեց և քաղաքական բոլոր միութիւնների վրայ: Իսկ ինչ վերաբերում է, այն միութիւններին, որոնք ունէին անտեսական, զիտական և համայնական կացութեան նպատակ, նրանց կազմակերպուելը, ղերմանական շատ թագաւորութիւնների մէջ թոյլատուում էր, առանց ոստիկանական թոյլատուութեան:

1848 թուին Գերմանիայում ճանաչուեց օրէնսդրական ճանապարհով ժողովների և միութիւնների ազատութիւնը: Այդ ազատութիւնը ընդունուեց, ինչպէս հիմնական իրաւունք ղերման ժողովրդի, նոյն-

պէս էլ՝ ճանաչուեց սուանծին: Թագաւորութիւնների սահմանադրութեան մէջ, Այդ վերջինները ընդունում էին սկզբունքով, որ հպատակները իրաւունք ունեն հաւաքուել և կազմել միութիւններ առանց կառավարութեան նախնական թոյլատուութեան. միայն առանձին օրէնքներով պիտի սահմանուէին ժողովների և միութիւնների ազատութեան սահմանափակումները և որոշուէր իշխանութեան իրաւասութեան սահմանը երկու կողմի համար: Մինչև այսօր ընդհանուր կայսրութեան օրէնք չկայ ժողովների և միութիւնների մասին և նրանց կազմելու կարգը և գործունէութիւնը ղեկավարուում է ամեն առանձին թագաւորութեան մէջ առանձին օրէնքներով:

Ընդհանուր կանոնադրութեամբ, Գերմանիայում միութիւնների կազմակերպութիւնը ազատ է և զրահամար չէ պահանջում կառավարութեան նախնական թոյլատուութիւնը: Քաղաքական միութիւնների, աւելի էական սահմանափակումը, որ ընդհանուր է բոլոր ղերմանական թագաւորութիւնների մէջ, հետուեալն են: Միութիւնների կազմակերպողները պարտաւոր են երեք օրուայ ընթացքում ներկայացնել տեղական ոստիկանական իշխանութեան միութեան կանոնադրութիւնը: և նրանց անդամների ցուցակը կամ հակառակ դէպքում բիրոցի անդամների: Միութիւնները չը պիտի ընդունեն իրանց անդամների շարքում. կանանց, դպրոցների աշակերտներին, անչափահասներին, արտօնութիւն չունեցողներին և զինուորականներին: Միութիւններին չէ թոյլատուում իրար հետ միանա-

լու և կազմելու մի ընդհանուր կազմակերպութիւն: Այդ պատուէրը չը կատարողները ենթարկուած են պատժի: Ոչ քաղաքական միութիւնները, ազատ են սահմանափակումներէրից, թեև մի քանի թագաւորութեան մէջ, օրինակ Բաւարիայում, պահանջուած է սալ տեղական ոստիկանութեան ծանուցումը:

Մի քանի դէպքերում կառավարութիւնը իրաւունք ունի արգելելու միութիւններ: Այս հանգամանքում զերմանական զանազան տէրութիւնների մէջ օրէնսդրութիւնը տարբեր է: Պրուսիայում ոստիկանական հաստատութիւնները իրաւունք ունեն միայն կանխապէս փակել միութիւնը, իսկ վերջնական արգելումը կարող է լինել միայն դատաստանով: Բողէնի օրէնսդրութիւնը տալիս է իրաւունք ոստիկանական հաստատութիւններին պահանջել տեղեկութիւն գոյութիւն ունեցող միութիւնների մասին, բայց չէ սահմանում նոխնական ծանուցման անհրաժեշտութիւն: Ներքին գործոց մինիստրութիւնը կարող է արգելել այն միութիւնները, որոնք հակակառավարչական կը լինին կամ բարոյականութեան դէմ և կը սպառնան պետութեան և հասարակական ապահովութեանը: Վիւրտեմբերգի թագաւորութեան մէջ արգելելու իրաւունքը չէ սահմանուած օրէնսդրական ճանապարհով, բայց իրականութեան մէջ այդ թոյլատրուած է միայն այն դէպքում, երբ միութիւնը ծրրտուած է հակակառավարչական նպատակներին կամ հրաժարուած է ներկայացնել իւր կանոնադրութիւնը:

Ազատ ժողովի վերաբերեալ հիմնական օրէնքի

Ց-րդ յօդուածը ստուած է զերմանացի իրաւունք ունեն խաղաղ ճանապարհով հաւաքուելու և միայն առանց զէնքի, դրա համար չէ պահանջուած առանձին թոյլատրութիւն:

Հասարակական բացօթեայ ժողովները կարող են արգելուել, այն դէպքում եթէ որ հասարակական կարգն ու կանոնին և խաղաղութեանը սպառնում է վտանգ: Այդ օրէնքը իւր ոյժը պահպանում է ներկայումս էլ:

Ժողովների իրաւունքի վերաբերեալ օրէնսդրական սահմանափակումները արտայայտուած են այսպէս: Այնտեղ ներկայ եղողները չը պիտի լինին զինուած, ժողովի մէջ երբ քննադատուած են քաղաքական հարցերը, չը պիտի մասնակցեն զինուորականները, քաղաքական ժողովների մասին յայտնուած է տեղական իշխանութեան ոչ ուշ քան 24 ժամ բանալուց առաջ: Ռատիկանական հաստատութիւններին տրուած է իրաւունք ուղարկել իւր ներկայացուցչին այդ տեսակ ժողովներում: Վերջինս կարող է արժակել ժողովը այն դէպքում երբ անկարգ բնաւորութիւն է րնչուում: Արժակուածը արտայայտուած է «ցրուեցէք» հրամանով և այդ հրամանը պէտք է կատարուի անպայման: Հրամանին չը հնազանդուելուն հետևում է տուգանք: Հարկաւոր դէպքում կարող է գործադրուել և զինուորական ոյժը: Բացօթեայ ժողովներ կարող են կազմուել միայն ոստիկանական թոյլատրութիւնով և այդ չեն թոյլատրուած թագաւորի բնակութեան սահմանից յայտնի հեռավորու-

թեան վրայ, ինչպէս և օրէնսդրական պարտախի և նրա նստաշրջանների ժամանակ:

Հին Ռուսիայում „ուզելնօ վէչևալօ“ *) (Удѣльно-вѣчеваго)-ի շրջանում համայնական ժողովները, ոչ միայն օգտւում էին ազատութիւնով, այլ և խաղում էին ժողովրդի կեանքի մէջ քաղաքական ամենամեծ ֆակտորի դերը:

Իշխանական տիրապետութեան ուժեղանալու և Մոսկովեան թագաւորութեան զարգացման հետ աւելի ու աւելի դժուարութեամբ էր հնչում վէչէի զանգի ձայնը ինչպէս և դժուարութեամբ էր լսում ժողովրդի բողոքող ձայնը՝ իւր կարիքների մասին: Ամեն մի համախմբումը, ամեն մի խնդրագիր տալը կամաց կամաց ժողովրդին մօտեցնում էր ապստամբների շարքին և այդ համարում էր հակաօրինական վարմունք, որ ոչ մի դէպքում չէր կարող հանդուրժելի լինել բարեկարգ թագաւորութեան մէջ:

Այդքէտէ Միխայիլովիչ թագաւորի օրէնքը, սահմանեց զլսատել «առանց խղճալու նրանց, ովքեր ինքնազլխութիւնով, համախմբումներով և դաւադրութեան նպատակով կը զան՝ նորին արքայական մեծութեան մօտ, նրա բոյեարների և օչօրնիչների **)

*) Հին Ռուս քաղաքացիների կարևոր գործերի առթիւ զուարթուող համայնական խորհուրդ:

**) Ռուսաց հին թագաւորների բ. կարգի պաշտօնեաները, որոնք նախկին թագաւորների հետևորդներն էին:

վրայ և բոյեարական դուժայի անդամների, մօտիկ մարդկանց, հրամանատարների և պաշտօնավար անձանց վրայ»:

XVIII-րդ դարի ընթացքում բազմիցս կրկնւում էր զանազան կանոնադրութիւնների ու հրամանների մեղով այն հաստատուն վեհօր, որ չը թողնել հասարակական կարծիքի բացարձակ արտայայտութիւնը: «Ով որ կասկածելի համախմբում կազմէ, ասում է բարեկարգութեան կանոնի 272-րդ յօդ. — «Նրան կալանաւորել և յանձնել դատաստանին»: Նոյն կանոնադրութեան 230-րդ յօդ. հրամայում է արգելք հանդիսանալ այն քրէական յանցանքին «որոնք հակառակ են հասարակական խաղաղութեան» և այդ առթիւ թիւս այդ տեսակ յանցանքներից ցոյց է տրւած «կասկածելի համախմբումներ»:

1769 և 1771 թուի հրամաններում ասւում են «պինդ փակեցէք զանդակատան մուտքերը, բանալիքներին զգուշութեամբ հսկեցէք», որով դարձեալ արտայայտւում է զանգահարութեան սարսափի (նարատ) երկիւղը կամ վէչէ ժողովների վախը:

Այդ երկիւղը պահպանուեց շարունակ մինչև վերջին տարիները: Ռուսաց օրէնքը մինչև վերջին ժամանակները բացարձակապէս արգելում էր խորհրդակցութեան և գործունէութեան վերաբերեալ խմբումներն ու ժողովները, որ հակառակ է ընդհանուր խաղաղութեան և հանգստութեան», և նոյնպէս խնդրադրերի և զեկուցադրերի մատուցումը խմբովին կամ դաւադրութեան մտքով: «Ժողովուրդը երբոր հաւաքուեն և ան-

կարգ ու աղմկալի ժողով կազմեն, ոստիկանութիւնը պարտաւոր է ստիպի որ ցրիւ զան իրանց աներր և հարկաւոր դէպքում էլ կարող է կանչուել զօրքը», ասում է կանոնադրութեան 112 և 113-րդ յօդ. նախադրուշացներու և խնցանքի առաջն առնելու մասին խօսելիս: Եւ չը նայելով այն բանին որ արգելում էր միայն այն ժողովը և գործունէութիւնը որ «ընդհանուր խաղաղութեան հակառակ էր», այլ հասկացողութիւնը—«ընդհանուր խաղաղութեան և հանգստութեան» Ռուսաստանում երևում է այնքան ընդարձակուած աղմինիստրացիայի անկանարօլ տիրապետութեան ձեռքում, որ ոչ մի ամենասանձեղ հրապարակական արտասանած ճառ և ոչ իսկ պարզ զիտական, ժողովրդական դասախօսութիւններ չէին կարող կազմուել առանց նախնական թոյլտուութեան, որը միշտ հնարաւոր չէր ձեռք բերել:

Միւթիւնների պատմութիւնը Ռուսաստանում ներկայացնում է աւելի տխուր պատկեր, բացի արդիւնաբերական և վանառականական ընկերակցութիւններից, որոնք կատարել են կառավարութեան վերաբերմամբ ծառայական դեր. Ռուսաստանը չէր իմանում հասարակական ինքնազործունէութեան որևէ ուրիշ արտայայտութիւն մինչև XVIII դարի վերջը: Եկատերինէի թագաւորութեան ժամանակ առաջ են գալիս զիտական և մասսօնական *) ընկերութիւն-

*) Մասսօն նշ. անգամ գաղտնի ընկերութեան որոնք ունէին իրանց խորհրդաւոր ձէսերն և արարողութիւնները և ձգտում էին բարոյական կատարելութեան հասնել: Ծ. թ.

ներ: Այլ իսկ ժամանակներին է վերաբերում և կառավարութեան առաջին օրէնսդրական փորձ անելը, բարեկարգելու ընկերութիւնների գործունէութիւնը:

Բարեկարգութեան կանոնադրութիւնը 1782 թ. զանազանում է ընկերութիւնները, «օրէնքով հաստատուածներ», այսինքն կառավարութիւնից թոյլատրուածներ և գաղտնի ընկերութիւններ, այսինքն չը թոյլատրուածներ: Առաջիններին ոստիկանութիւնը պիտի ամեն տեսակ պահպանութիւն և հովանաւորութիւն ցոյց տար, իսկ երկրորդներին պարտաւոր էին վերացնելու և վերջը տալու նրանց գործունէութիւնը:

XIX դարի սկզբում կառավարութիւնը աշակցում է ընկերութիւնների, հիմնուելուն և ներդրած տարար էր վերաբերում ոչ պաշտօնական ընկերութիւններին: Բայց Ալեքսանդր I թագաւորութեան վերջը, կառավարութեան վերաբերմունքը դէպի ոչ պաշտօնական ընկերութիւնները փոփոխուած է. 1822 թ. հրովարտակով հրամայուած է փակել բոլոր գաղտնի ընկերութիւնները և չը թոյլատրել նրանց ապադայում ևս, իսկ բոլոր ծառայողներին էլ ստորագրութեամբ պարտաւորեցնել, որ նրանք ոչ մի գաղտնի ընկերութեան չպատկանեն:

Այլ ժամանակից Ռուսաց օրէնսդրութիւնը դարձնում է առանձին ուշադրութիւն («ապօրինի ընկերակցութիւնների») վրայ, որոնք ենթարկուած են արգելումների «գատաստանի երկիւղով և օրէնքների բոլոր խստութեան պատասխանատուութեամբ»:

Բոլոր իշխանութիւններին և ոստիկանութեան կարգադրում է առանց աչքաթող անելու հսկել, որ ոչ մի տեղ և ոչ մի պատրուակով այդ տեսակ ընկերութիւնները չը հիմնուեն»:

Այդ հասկացողութեամբ «ապօրինի ընկերակցութիւններ» որ վերին աստիճանի անորոշ էին, դործնականապէս դարձան չափազանց առածուական:

Իսկ ինչ վերաբերում է արդիւնաբերական, դիտական, բարեգործական և այլ ընկերութիւններին նրանց հիմնուելը կախումն ունէր նախնական թոյլատուութիւնից: Ամեն մի ընկերութիւն թոյլատուութիւն ստանալու համար պիտի ներկայացնէր կառավարութեան բարեհայեցողութեան (սովորաբար ներքին գործոց մինիստրութեան) իւր կանոնադրութիւնը, որտեղ պէտք է մանրամասն ցոյց տուած լինէր ինչպէս ընկերութեան նպատակը, նոյնպէս էլ նրա կազմակերպութիւնը և դործունէութեան կարգը:

Ինչպիսի՞ խիստ հակադրութիւն հասարակական կարծիքների ազմկայի արտայայտութեան և լայն կերպով զարգացած Սնդիկայի հասարակական ինքնագործունէութեան մէջ և այն ղերեզմանական լուութեան և սառն չարաբերութեան դէպի ամեն տեսակ հասարակական գործը, որը այդպէս տեսական կերպով և դժուարութեամբ մշակուած էր Ռուսաստանում կառավարութեան ձեռքով: Բացարձակ միահեծանութեան երկաթեայ ձեռքը նմրում էր ամբողջ դարերի ընթացքում ամեն տեսակ հասարակական միտքը, հասարակական կարծիքների ամեն տեսակ արտայայտութիւնները և նախաձեռնութիւնները:

Հարկաւոր էր նակասաղրի ծանր հարուածներ, հարկաւոր էր երկրի տնտեսական և քաղաքական կեանքի քայքայումը, որպէս զի հասարակական ոյժի հոգը հեղեղատը խորտակէր բոլոր արհեստական թմբերը, այն քարեայ պատերը, որոնց մէջ դարերով շարունակ խեղդուած էր ինքնագործունէութեան կենդանարար սկզբնաորութիւնը, որ անհրաժեշտ է ամեն ժողովրդի կանոնաւոր աճման և զարգացման համար:

Վերջին տարիների ամեն տեսակ ընկերութիւնների ձեռնարկութեան անսովոր արագ աճումը և ժողովների բաղմութիւնը, ծառայում են որպէս նրա անհերքելի ասացույց, որ Ռուսաստանի հասարակական ոյժերը դարթնել են, և նրանց նուաճած ժողովների և միութիւնների իրաւունքները, նրանցից այլևս չի կարելի խլել:

Ներկայուժա ժողովների և միութիւնների գործունէութիւնը ղեկավարուած է 1906 թուի Մարտի 4-ի ժամանակաւոր օրէնքներով: Այդ օրէնքներով սահմանուած է ընկերութիւնների և ժողովների բացման համար ծանուցողական կարգը, բայց նրա հետն էլ մացնուած է մի ամբողջ շարք սահմանափակումներ: Արդբւում են այն ընկերութիւններ, որոնք ունեն նպատակ, ընդգէմ հասարակական բարոյականութեան կամ սպառնում է հասարակական անդորութեան և ապահովութեան և կառավարում է որեւէ հաստատութեան կամ այն անհատների ձեռքով, որոնք զրանում են արտասահմանում, ու ունեն քաղաքական

նպասակներ: Այն ծառայողները, նոյն իսկ եթէ ազատ կամքով են վարձուած, և ծառայում են կառավարչական հաստատութիւնների մէջ կամ արբունական ու մասնաւոր երկաթուղու նանապարհներին, կամ հեռախօսի հիմնարկութեան մէջ, զրկուած են իրանց մէջ ընկերութիւններ կազմելու իրաւունքից՝ ծանուցողական կարգով:

Նրանց ընկերութեան կանոնադրութիւնը պիտի նախապէս հաստատուի իշխանութիւնից և չը պիտի ունենան քաղաքական նպատակներ և կամ հակառակ լինեն իրանց ծառայութեան պարտաւորութիւններին, պայմաններին և գոյութիւն ունեցող կարգերին: Ծառայողների ընկերութիւն կազմելը իրանց շրջանից զուրս և այդ տեսակ ընկերութիւնների մէջ մասնակցելը կարող է պատահել որ արգելուի իրանց իշխանութիւնից, եթէ որ կը նանաչուի անհամապատասխան իրանց պաշտօնի նրկատմամբ: Ընկերութիւնների և միութիւնների գործերի վրայ հսկելու համար սահմանուած է ընկերութիւնների գործեր վարելու վերաբերեալ նահանգական կամ շրջանային ատեան: Այն անձինք որոնք կամենում են կազմել ընկերութիւնը, ներկայացնում են այդ մասին խնդրագիր նահանգապետին կամ քաղաքապետին, որը եթէ իւր կողմից ոչ մի արգելք չէ գտնում ընկերութիւն կազմելու համար, յանձնում է խնդրագիրը գննութեան համար նահանգական կամ քաղաքային ընկերութիւնների վերաբերեալ ատենին: Եթէ երկու շաբաթուայ ընթացքում չի մերժուի,

ընկերութիւնը կարող է սկսել իւր գործունէութիւնը: Ընկերութիւններ, որոնք կամենում են ունենալ իրաւարանական անձ ունենալու իրաւունքը, այսինքն կայքք ձեռք բերելու, զրամագլուխ ստեղծելու, պահանջ յայտնելու և պատասխանելու դատարաններում և այլն. պիտի ունենան կանոնաւոր կազմած ցուցակ առանձին կանոնադրութեան հիման վրայ և կարող է օգտուել իրանց իրաւունքներով միայն առանձին մատեանում մուծելուց յետոյ: Եթէ ընկերութեան գործունէութիւնը սպառնում է հասարակական ապահովութեան և անդորութեան և ընդունում է պարզ անբարոյական ուղղութիւն, նահանգապետը կամ քաղաքապետը իրաւունք ունի ընդհատել ընկերութեան գործունէութիւնը, իսկ նրա փակելը կախուած է նահանգական կամ զաւառական ընկերութիւնների գործեր վարող ատեանից: Վերջիներիս տեսչութեան են ենթարկուած նոյնպէս արհեստակցական միութիւնները, միայն այն զանապանութեամբ որ արհեստակցական միութիւն կազմելու համար տուած խնդրագիրը կանոնադրութեան ծրագրի հետ անցնում է մէկ աւելորդ ինստացիա, նա պիտի նախ և առաջ յանձնուի գործարանական աւազ տեսչին կամ շրջանային լեռնային նարտարապետին, որը յետոյ արդէն յանձնում է նրան նահանգապետին կամ քաղաքապետին:

Օրէնքը որ որոշում է Ժողովի գործունէութիւնը, առաջին անգամ հրատարակուեց 1905 թուի Հոկտեմբերի 12-ին, այն Ժամանակ երբ ազատ խօսքը արդէն լայնածաւալ այլիքներով հեղեղում էր ամ-

բողջ Ռուսաստանը, դրաւելով իւր հոսանքի մէջ բընակչութեան բոլոր դասակարգերը:

Այդ կանոնները դարձրին ժողովները օրինական, որը մինչև այն ժամանակ օրէնքից դուրս էր դրածու, աշխատելով միևնոյն ժամանակ նրանց ազատութիւնը էական սահմանափակումների ներքոյ դնել:

Բէակցիան, որ Հոկտեմբերի 17-ի մանիֆէստով սուլած ազատութիւնը խեղդեց արեան հեղեղներով, լռեցրեց առ ժամանակ ժողովրդի ձայնը, բայց նրանից խլել նուանած իրաւունքները այնուամենայնիւ չը կարողացաւ: Ժողովների իրաւունքը նորից հաստատուեց 1906 թ. Մարտի 4-ի ժամանաւոր օրէնքներով, այս անգամ Պետական Խորհրդի ղիտութեամբ Այդ օրէնքը կանոնաւորում է հասարական ժողովների դորժուէութիւնը, համարելով հասարակական ժողով այն, որ մատչելի է թէ անորոշ և թէ որոշ թուով անձանց, բայց անպատ ժողովի կազմակերպողների համար: Հասարակական ժողովներ կարելի է կազմել էր նրա մասին խնդիր կը մատուցուի տեղական ոստիկանութեան կառավարչին ժողովի բացումից էրէք օր առաջ: Խնդրի մէջ ցոյց տուած պիտի լինի ժողով ղումարելու հիշա որոշած օրը, ժամը, տեղը և պարապմունքի առարկաները, ինչպէս և կազմակերպողների և ղեկուցանողների անունը, հայրանունը և ազգանունը, էթէ որ այդպիսիները լինելու են:

Ժողովին չեն թոյլատրուի մտնելու ղինուած անձնաւորութիւններին, նոյնպէս տարրական և միջնակարգ դպրոցների աշակերտներին: Նահանգապետին կամ տեղական ոստիկանութեան կառավարչին իրա-

ւունք է սրւում նշանակել ժողովին մասնակցելու համար իւր պաշտօնական ներկայացուցիչ: Ժողովի մէջ կարգի ու կանոնի հսկողութիւնը դրւում է կազմակերպողների կամ նախագահի վրայ: Այն անձը, որ պատասխանատու է ժողովի կարգին ու կանոնին, նա երկու անգամ նախազուշացնելուց յետոյ պարտաւոր է փակել ժողովը. 1) Երբ նա շեղւում է ծրագրի սահմանից 2) Երբ արտայայտում է այնպիսի հայացքներ, որ բնակչութեան մէկ մասին կարող է լարել միւտի դէմ: 3) Երբ ժողովի մէջ առանց թոյլտուութեան դրամ են հաւաքում 4) Երբ մասնակցում են այնպիսի մարտիկ, որոնք իրաւունք չունեն մասնակցելու և 5) Երբ ժողովը սպառնում է հասարակական խաղաղութեան և հանգստութեան: Այդ պայմանների մէջ, պաշտօնական անձը, որ ժողովին ներկայ է լինում, պահանջում է նրա փակուծը և երկու անգամ նախազուշացնելուց յետոյ, փակում է ժողովը իւր իշխանութեամբ: Փակելուց յետոյ ժողովի մասնակցողները պիտի ջրիւ դան, իսկ չը հնազանդուելու դէպքում նրանց հեռացնում են ոստիկանութեան միջոցով: Բացօթեայ ժողովը թոյլատրւում է միայն նահանգապետի կամ տեղական ոստիկանութեան կառավարչի թոյլտուութեամբ:

Հասարակական ժողովների ղումարելը փակ արներում կէս վերստ, իսկ բացօթեայ 2 վերստ հեռաւորութեամբ Կայսեր արքունիքից կամ Պետական Խորհրդի ու Դումայի շինութիւններից, նրանց նրատաշրջանների ժամանակ չէ թոյլատրւում:

Ինչպէս մենք տեսնում ենք Մարտի 4-ին սու-
ած կանոնը ժողովի վերաբերեալ վերջրած է գերմա-
նական օրինակից, բայց նորա հետն էլ ազատութեան
սահմանափակումը աւելի առաջ է տարուած: Իսկ
գործադրութեան ժամանակ զանազանութիւնը այն
ազատ ժողովների մէջ, որ իբր թէ ներկա-
յումս դոյութիւն ունեն Ռուսաստանում և այն
որ արդէն սահմանուած են արեւմտեան Եւրոպայի
միւս պետութիւնների մէջ՝ աւելի մեծ է: Սա բացա-
ւորում է, իհարկէ նրանով որ Ռուսաց ազմինիս-
տացիան այնքան տողորուած է կամայականութեամբ
և անհամբերատարութեամբ դէպի ազատ խօսքը,
որ ոչ մի հակում չափաւորութեամբ և արգարու-
թեամբ օգտուելու veto-ի իրաւունքից չի էլ կարելի
սպասել նրանցից: Որպէս զի իրաւունք ստանան ա-
զատ խօսելու իրանց կարիքների մասին, անհրաժեշտ
է որ ազմինիստացիան սանձահարուի, և պատաս-
խանատու լինի իւր գործունէութեան համար, որ-
պէս զի ժողովների փակումը կախում չունենայ ու-
տիկանական կիսակիրթ ծառայողի հայեցողութիւ-
նից, որ երբեմն և ոչ կարողանում է հասկանալ այն
ինչ որ կատարում է նրա առաջ, և թէ ժողովի
փակումը առանց լուրջ անհրաժեշտութեան չը քա-
ջալերուի:

Ժողովների և միութիւնների իսկական ազատու-
թիւնը մեզ կ'տայ միայն ժողովրդական ներկա-
յացողիչներ և այն ժամանակ միութեան կազմակեր-
պութիւնները և հասարակական ժողովները, որը
մինչև այժմ մեզ, Ռուսաստանի քաղաքացիներին,
այնքան խորթ էր, կ'դառնայ մեր երկրի կեանքում
ևս նոյնպիսի խորը և անհրաժեշտ փոփոխութիւնը
պէս որ նրանք արդէն դատել են:

<< Ազգային գրադարան

NL0206456

35. 569

ԳԻՆՆ Է 10 ԿՈՊԵԿ

Դիմել՝ Թիֆլիսի գրավաճառներին և Թարգ-
մանչին Թիֆլիս, Баграціоновская ул., Мес-
хіевскій пер., 3, Конст. Априлянъ.